УДК 330.322: 332.363: 631.147

В. А. Чудовська,
к. е. н., старший науковий співробітник лабораторії збалансованого природокористування,
Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

V. Chudovska,
PhD in Economics, Senior Research Fellow of the Division of Environmental Economics in the Agrosphere,
Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS, Kyiv

INNOVATION AND INVESTMENT ASPECTS OF STATE REGULATION OF ECOSAFETY AGRICULTURE

Виявлено та обгрунтовано інноваційно-інвестиційні аспекти державного регулювання розвитку екобезпечного землеробства в аграрному секторі економіки країни. Визначено джерела фінансування, спрямовані на стимулювання розвитку екобезпечного землеробства. Запропоновано основні заходи активізації інвестиційної діяльності в напрямі забезпечення розвитку екобезпечного землеробства. Означено, що для реалізації послідовної політики державного регулювання необхідно вдосконалення служби екологічного контролю, яка, на відміну від уже діючих організацій, має грунтуватися не на жорсткій структурі перевірок та стягнень, а на стимулюванні та комплексній охороні довкілля. Встановлено, що державні механізми сучасної аграрної політики мають спрямовуватись на всебічну підтримку інноваційних сільськогосподарських організацій в їх зусиллях щодо забезпечення розвитку екобезпечного землеробства ринковими методами; вдосконалення і впорядкування правової бази; розвиток нових форм взаємодії наукових організацій та агропідприємств з метою створення і впровадження інновацій тощо.

The innovation-investment aspects of the state regulation of the development of environmentally-friendly agriculture in the agrarian sector of the country's economy are revealed and grounded. The sources of funding aimed at stimulating the development of environmentally-friendly agriculture have been identified. The main measures of activation of investment activity in the direction of ensuring the development of environmentally-friendly agriculture are offered. It is indicated that for the implementation of a consistent state regulation policy, the improvement of the environmental control service is necessary, which, unlike existing ones, should be based not on the rigid structure of checks and penalties, but on stimulation and integrated environmental protection. It has been established that state mechanisms of modern agrarian policy should aim at the comprehensive support of innovative agricultural organizations in their efforts to ensure the development of environmentally-friendly agriculture by market methods; improving and streamlining the legal framework; the development of new forms of interaction between scientific organizations and agro enterprises in order to create and implement innovations.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційне забезпечення, державне регулювання, розвиток, екобезпечне землеробство, стимулювання, аграрна політика.
Key words: innovation and investment support, state regulation, development, ecological agriculture, promotion, agrarian policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення збалансованого розвитку аграрного сектора та гарантування продовольчої безпеки є одним з ключових завдань держави. Однак, в Україні внаслідок надмірної інтенсифікації сільського господарства спостерігається значний антропогенний тиск на довкілля, що спричиняє порушення цілісності природних комплексів, втрати їх екологічних функцій, погіршення стану здоров'я населення та значні еколого-економічні збитки. Розв'язання проблем природокористування, гарантування сталого розвитку агроекосистем на тлі високої ефективності та прибутковості агарного виробництва можливе завдяки впровадженню й розвитку екобезпечного землеробства.

Окрім того, темпи економічного розвитку й ефективне функціонування сектору екобезпечної продукції АПК значною мірою визначаються інтенсивністю інвестиційної діяльності в цій сфері. Необхідність інвестиційних вкладень в економіку стала наочною для всіх суб'єктів господарювання з моменту переходу України на шлях ринкових перетворень. Подальший розвиток аграрного сектору країни, зокрема, органічного землеробства, неможливий без ефективного використання інвестиційного потенціалу та реалізації у цьому контексті інноваційних підходів. Проте, попри вживання державою та суб'єктами господарювання певних заходів, екобезпечне землеробство досі залишається недостатньо розвиненим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Еколого-економічні аспекти природокористування в агросфері досліджувалися в роботах О. Балацького, Л. Грановської, Г. Гуцуляка, О. Коваліва, Л. Мельника, Є. Мішеніна, О. Шубравської та ін. Організаційно-технологічні особливості впровадження екобезпечного землеробства у сільському господарстві висвітлено у працях С. Антонця, В. Артиша, Н. Бородачевої, М. Кобеця, Є. Милованова, Л. Моклячук, В. Писаренка, М. Шикули та ін. Питанням інвестиційної діяльності в сучасній аграрній науці присвячені праці О. Ульянченка, А. Чупіса, О. Шкуратова, М. Щурика та ін. Еколого-економічні основи розвитку екобезпечного землеробства та сільськогосподарського виробництва висвітлювали у своїх дослідженнях О. Бородіна, О. Гуторов, Н. Зіновчук, Т. Зінчук, О. Ковальова, Б. Сидорук та ін.

Визнаючи вагомий внесок науковців і практиків у розробку питань розвитку екобезпечного землеробства, слід наголосити, що низка проблем, зокрема щодо його інноваційно-інвестиційного забезпечення та процесу державного регулювання, залишаються недостатньо дослідженими і потребують подальшого опрацювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Тому метою статті є виявлення та обгрунтування інноваційно-інвестиційних аспектів державного регулювання розвитку екобезпечного землеробства в аграрному секторі економіки країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальноприйнятим концептуальним положенням економічного розвитку є взаємодія трудових ресурсів, штучно створених засобів виробництва та природних ресурсів. Проте довгий час економічною наукою не бралися до уваги екологічні наслідки економічного розвитку у вигляді зниження якості довкілля та погіршення стану здоров'я людей. Закони ринкової економіки трактувалися як такі, що вимагають обов'язкового отримання прибутку, який слугував основним критерієм ефективності виробництва. Екологічні результати виробничої діяльності ігнорувалися і не враховувалися при визначенні економічних показників жодним підприємством або галуззю. Такий підхід до виробництва призводить до появи низки екологічних проблем.

Безумовно, вагомий вплив на довкілля мають технології сільськогосподарського виробництва. За роки інтенсивного агровиробництва у світі сформувалася загроза забруднення довкілля та харчових продуктів. Інтенсифікація сільськогосподарської сфери в Україні призвела до низки негативних наслідків [6, с. 73]. Хімізація і меліорація часто супроводжувалися порушенням норм застосування цих засобів та проводилися з недостатнім урахуванням природних процесів [2, с. 54; 4, с. 10]. Такий спосіб ведення сільськогосподарської діяльності призвів не тільки до несприятливих екологічних наслідків, а й до істотного зниження економічної ефективності агровиробництва через зростання цін на засоби хімізації.

Необхідно врахувати і те, що у зв'язку з незавершеністю економічних перетворень у країні, потрібно виробити комплекс заходів, які сприятимуть збалансованості попиту й пропозиції екобезпечної сільськогосподарської продукції на вітчизняному продовольчому ринку. Також слід проводити розумну протекціоністську політику, що забезпечує вітчизняним агропідприємствам умови для нормальної конкуренції на ринку.

Тож, у числі першочергових заходів необхідно виокремити такі [1, с. 74; 5, с. 81—82]:

— економічне стимулювання підприємств, які застосовують технології екобезпечного обробітку грунту шляхом реалізації відповідної податкової, митної, цінової, кредитної політики. Застосування спеціальних, антидемпінгових і компенсаційних заходів захисту, включаючи імпортні квоти, спеціальні мита, що стягуються незалежно від ввізного мита, антидемпінгові та компенсаційні мита;

— встановлення державного замовлення на виробництво сільськогосподарської продукції, виробленої із застосування екобезпечних технологій її вирощування та обробітку грунту;

— створення умов для фінансування технічного переоснащення виробництва, у т.ч. за рахунок зменшення оподатковуваної бази підприємств на величину власних коштів, направлених ними на технічне переоснащення;

— встановлення податкових пільг для підприємств, які використовують екобезпечні технології обробітку та вирощування при виробництві сільськогосподарської продукції та вкладають свої кошти у впровадження інноваційних технологій, які сприяють випуску екобезпечної продукції.

У зв'язку з вищезазначеним, необхідно стимулювати інвестиційну діяльність, забезпечивши зростання прямих інвестицій в основний капітал підприємств за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів, а також державне страхуван-

ня приватних, іноземних інвестицій в харчову та переробну промисловість [5, с. 84; 8, с. 76].

Такі пропозиції, на наш погляд, дозволять державним органам цілеспрямовано впливати на розвиток науково-технічного потенціалу харчової та переробної промисловостей, підтягувати відстаючі ланки, активніше залучати капітал комерційних структур для вирішення завдань забезпечення країни власною екобезпечною продукцією і скоротити імпорт зарубіжних аналогів, тим самим забезпечуючи продовольчу безпеку країни, а також покращуючи природно-екологічні властивості земельних угідь та якісний стан довкілля.

Середні та дрібні підприємства мають обмежені можливості доступу до бюджетів всіх рівнів і можуть сподіватися тільки на прихильне ставлення до них адміністрації, міністерств та відомств лише за якогось особливого випадку. У цій ситуації, як показує досвід країн з розвиненою ринковою економікою, держава, зацікавлена в позитивних екологічних перетвореннях, має виробити ефективний механізм природоохоронного регулювання та визначити стратегічні пріоритети щодо переходу до розвитку екобезпечного землекористування.

Тому однією з вагомих складових подальшого розвитку екобезпечного землеробства виступає інвестування, яке, як відомо, включає і банківські кредити, і державну підтримку, іноземні інвестиції, лізинг тощо. Адже потреби внутрішнього ринку екобезпечних продуктів з кожним роком дедалі збільшуються [3, с. 20]. На сьогодні, за даними Міжнародної федерації "Рух за органічне сільське господарство" (IFOAM), в країні під органічним землеробством зайнято близько 500 тис. га, що лише трохи перевищує 1% від загального обсягу земель сільськогосподарського призначення.

Повільний розвиток екобезпечного землеробства пов'язаний з високими фінансовими затратами сільськогосподарських підприємств при переході на цей вид землекористування. Тобто без вирішення проблем інвестиційного забезпечення сектору екобезпечної продукції АПК унеможливлюються перспективи оновлення матеріально-технічної бази, підвищення ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств, створення конкурентоспроможності галузі і, як наслідок, еколого-економічний розвиток сільських територій.

Проте відмітимо, що показники загальної інвестиційної активності слабо корелюють з показниками макроекономічного розвитку галузі землеробства. Головними причинами такої ситуації виступають непослідовність політики державної підтримки інноваційної діяльності, значна латентність інноваційно-технологічних трансформацій, недосконалість методології збору та обробки відповідних даних.

Слід зауважити, що через відсутність чіткої стратегії впровадження нових інноваційних та наукомістких технологій лише незначна кількість агрофірм спроможна застосувати останні досягнення науки та техніки. Необхідно для особливо складних інноваційних проектів встановити строк виконання та забезпечити гарантію їх фінансування впродовж двох-трьох років, забезпечити безвідсоткове пільгове кредитування робіт з організації випуску та впровадження інноваційних продуктів у сільське господарство.

Світовий досвід показує, що інноваційна діяльність активніше розвивається там, де виявляється корпоративна чи приватна ініціатива, створено відповідні умови в державі, є надійні джерела фінансового забезпечення [5, с. 80]. Але відсутність коштів на реалізацію перспективних проектів, прогалини законодавства у сфері інноваційної діяльності та її результатів, відсутність податкових знижок і стимулів для впровадження новітніх технологій у серійне виробництво, недостатнє інформаційне забезпечення ринку новітніх технологій — все це стримує розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки країни.

На локальному рівні розвиток інноваційної діяльності гальмується відсутністю спроможності агрофірм фінансувати дослідження та інвестувати розробки за рахунок власних фінансових накопичень, відпливом висококваліфікованих кадрів з інноваційної сфери за кордон.

Усе це вимагає розроблення інноваційної політики і регулювання на всіх етапах її циклу — від появи до її впровадження, створення ефективної системи стимулювання інноваційної діяльності. Організація, планування та прогнозування, регулювання, стимулювання, моніторинг та контроль, інформаційна, аналітична — основні функції активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств агарного сектора економіки країни.

Одним із методів активізації інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку екобезпечного землеробства є державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності агарних підприємств. Держава визначає пріоритети у цій сфері. Вона створює базис для формування і реалізації інноваційно-інвестиційного потенціалу агрофірм і підтримує їх розвиток

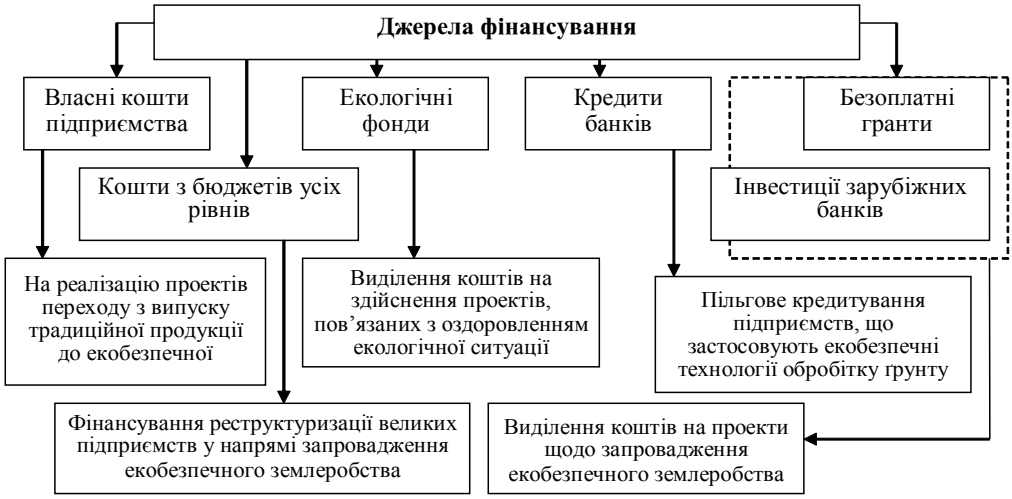

Рис. 1. Джерела фінансування, спрямовані на стимулювання розвитку екобезпечного землеробства

Джерело: сформовано автором.

через систему фінансово-кредитних і податкових інструментів. Також до її функцій належить формування організаційних механізмів інформаційного і ресурсного забезпечення впровадження інновацій в системі екобезпечного землеробства. Для підтримки інноваційно-інвестиційного розвитку екобезпечного землеробства державі необхідно впроваджувати більш ефективнішу антимонопольну політику, пільгову політику оподаткування сільськогосподарських підприємств, що запроваджують інновації у сфері екобезпечного землеробства, підтримувати їх пільгове кредитування. Також необхідно сформувати та упорядкувати чинну законодавчу і нормативно-правову базу, яка регулюватиме правові, економічні й організаційні засади державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств.

Наголосимо, що з метою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств потрібно: забезпечити цільову підтримку; активну амортизаційну політику держави; пошук альтернативних джерел фінансування інноваційних проектів (рис. 1); пошук зовнішнього інвестора тощо.

Також одним з головних джерел екологічного інвестування є екологічні фонди. На спеціальні рахунки позабюджетних державних екологічних фондів трьох рівнів повинно надходити 90% всіх платежів (10% йде у дохід держаного бюджету для фінансування діяльності територіальних органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища). Встановлено такий порядок розподілу коштів екологічних фондів: 60% — у місцевий (місто, район) бюджет, 30% — в обласний бюджет, 10% — у державний екологічний фонд, що має забезпечити узгодження інтересів суб'єктів усіх рівнів.

Використання коштів бюджетів усіх рівнів у якості додаткового джерела фінансування розвитку екобезпечного землеробства доступне тільки великим підприємствам, які визначають економічну політику регіонів країни. Фінансування аграріїв, які дотримуються вимог екобезпечного землеробства може також здійснюватися банками, що спеціалізуються на пільговому кредитуванні. Фінансуванням екологічно безпечних виробництв шляхом надання безоплатних грантів також займаються Американське агентство з міжнародного розвитку (USAID), TACIS — орган Європейського союзу тощо [7, с. 184].

У якості закордонних інвесторів можуть виступити:

— Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР).

— Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР).

— Міжнародна фінансова корпорація (МФК).

— Міжнародна асоціація розвитку (МАР).

Однак перераховані вище джерела відображають не всі можливі шляхи інвестування. Кожен керівник підприємства може виявити й інші джерела фінансування, враховуючи особливості свого виду господарювання.

Для залучення додаткових інвестицій та посилення інвестиційного процесу у розвитку екобезпечного землеробства нами визначено систему основних заходів, яка включає організаційно-управлінські, організаційно-економічні й економічні складові (рис. 2).

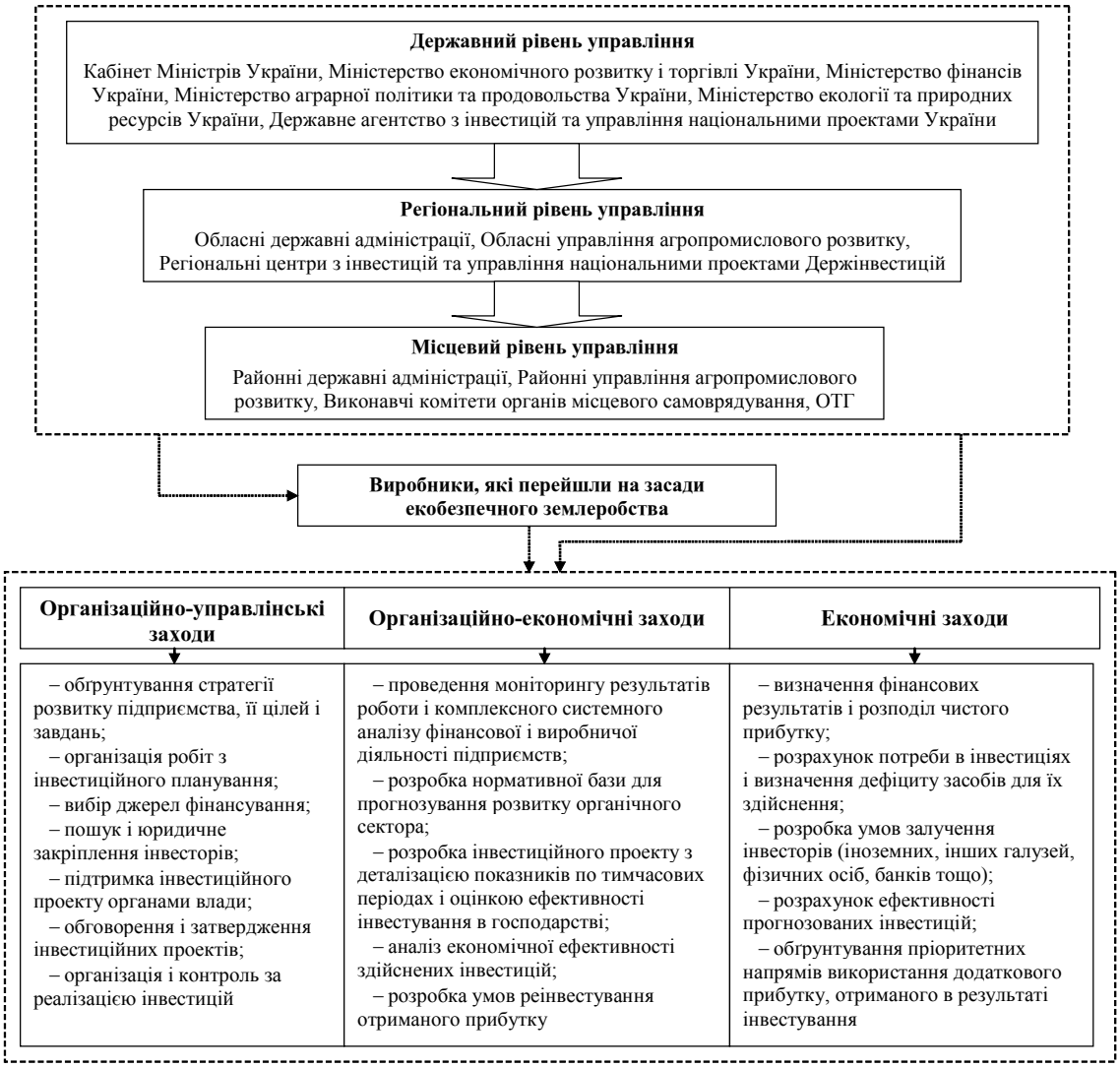

Рис. 2. Основні заходи активізації інвестиційної діяльності в напрямі забезпечення розвитку екобезпечного землеробства

Джерело: сформовано автором.

Зрозуміло, що таку діяльність мають ініціювати державні органи влади, здійснюючи як фінансову, так і інформаційну підтримку тих сільгоспвиробників, які мають намір дотримуватися вимог екобезпечного землеробства.

Окрім того, для реалізації послідовної політики державного регулювання необхідне вдосконалення служби екологічного контролю. На відміну від уже діючих організацій, сучасний екологічний контроль повинен грунтуватися не на жорсткій структурі перевірок та стягненні великих штрафів, а на стимулюванні виробників органічної продукції і на комплексній охороні навколишнього природного середовища. Певно, що частина робіт має фінансуватися з державного бюджету, а частина — господарствами. Тим більше, як свідчить світова практика — близько 50—60% коштів, які виділяються на виробництво екобезпечної продукції, надходить за рахунок коштів самих підприємств [7, с. 125]. Тому, на нашу думку, з державного бюджету необхідно виділити кошти на виконання контрольних функцій, а за екологічну допомогу (розробку рекомендації з експлуатації конкретних об'єктів природи, заходів з оздоровлення довкілля певного господарства тощо) — з доходів господарств.

Таким чином, послідовна державна політика розвитку екобезпечного землеробства передбачає упорядкування та координацію законодавчої бази, бюджетних пріоритетів, здійснення низки регуляторних заходів та, відповідно, організацію регульованого ринку екобезпечного продовольства, для чого повинні бути створені необхідні передумови: нормативно-правове забезпечення, формування ринкових структур та відповідного господарського механізму, державна підтримка тощо. При цьому ефек-

тивність державного регулювання може бути досягнута лише в разі реалізації перших двох позицій, розробки спеціальних державних і регіональних програм з розвитку цього питання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Державне регулювання розвитку екобезпечного землеробства є невід'ємною складовою соціально-економічної політики як сукупність взаємоузгоджених заходів, скоординованих на кількісні та якісні структурні, інноваційні й інвестиційні перетворення реального сектора економіки задля підвищення конкурентоспроможності, стимулювання економічного зростання аграрного сектора країни. Розвиток екобезпечного землеробства вимагає впровадження державного замовлення комерційного характеру, підвищення ефективності управління позабюджетними фондами, довгострокового кредитування банками виробників, гнучкості податкової політики місцевої влади, формування системи гарантій під інвестиційну діяльність, кредитування інвестиційно-інноваційної діяльності, надання окремим територіям статусу зон найбільшого сприяння.

Тож державні механізми сучасної аграрної політики мають спрямовуватись на всебічну підтримку інноваційних сільськогосподарських організацій в їх зусиллях щодо забезпечення розвитку екобезпечного землеробства ринковими методами; вдосконалення і впорядкування правової бази та стимулів подальшого розвитку мережі інноваційних структур; розвиток нових форм взаємодії наукових організацій та агропідприємств з метою створення і впровадження інновацій; покращення систем захисту інтелектуальної власності; розширення підготовки кадрів вищої кваліфікації.

Література:

1. Антонець А.С. Формування ринку екологічно безпечної продукції при органічному землеробстві / А.С. Антонець, В.В. Писаренко, Т.В. Лук'яненко, Ю.Г. Писаренко // Економіка АПК. — 2010. — № 12. — С. 75—79.

2. Биологическая система земледелия / [Воропаев С.Н. и др.]; под ред. В.Д. Ермохина. — М.: Колос, 2009. — 192 с.

3. Волох П. Найкращий шлях до мінімального обробітку грунту — екологічне землеробство / П. Волох, А. Кобець, В. Хорішко // Техніка АПК. — 2008. — № 5. — С. 19—21.

4. Востров И.С. Биологическое земледелие / И.С. Востров // Природа и человек. XXI век. — 2010. — № 5. — С. 10—12.

5. Гавриш О.А. Інноваційно-інвестиційний розвиток промислового виробництва в Україні / О.А. Гавриш, В.П. Башилова // Сучасні проблеми економіки та підприємництво. — 2014. — Вип. 13. — С. 78—86.

6. Зіновчук Н.В. Екологічні аспекти економіки сільського господарства США / Н.В. Зіновчук // Економіка АПК. — 1997. — №11. — С. 71—77.

7. Чудовська В.А. Еколого-економічний механізм розвитку органічного сільського господарства: теорія і практика: монографія / В.А. Чудовська, О.І. Шкуратов, В.В. Кипоренко. — К.: ДКС-Центр, 2016. — 332 с.

8. Шкуратов О.І. Розвиток інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України: монографія / О.І. Шкуратов, Н.В. Кюрчева. — К.: ТОВ "Кондор", 2011. — 338 с.

References:

1. Antonets', A.S. Pysarenko, V.V. Luk'ianenko, T.V. and Pysarenko, Yu.H. (2010), "Formation of the market for environmentally safe products in organic farming", Ekonomika APK, vol. 12, pp. 75—79.

2. Voropaev, S.N. and etc. (2009), Biologicheskaja sistema zemledelija [Biological system of agriculture], Kolos, Moscow, Russia.

3. Volokh, P. Kobets', A. and Khorishko, V. (2008), "The best way to minimize soil cultivation is environmental farming", Tekhnika APK, vol. 5, pp. 19—21.

4. Vostrov, I.S. (2010), "Biological agriculture", Priroda i chelovek. XXI vek, vol. 5, pp. 10—12.

5. Havrysh, O.A. and Bashylova, V.P. (2014), "Innovative-investment development of industrial production in Ukraine", Suchasni problemy ekonomiky ta pidpryiemnytstvo, no. 13, pp. 78—86.

6. Zinovchuk, N.V. (1997), "Environmental aspects of the US agriculture economy", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 71—77.

7. Chudovs'ka, V.A. Shkuratov, O.I. and Kyporenko, V.V. (2016), Ekoloho-ekonomichnyj mekhanizm rozvytku orhanichnoho sil's'koho hospodarstva: teoriia i praktyka [Ecological-economic mechanism of organic agriculture development: theory and practice], DKS-Tsentr, Kyiv, Ukraine.

8. Shkuratov, O.I. and Kiurcheva, N.V. (2011), Rozvytok investytsijnoi diial'nosti v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Development of investment activity in the agrarian sector of Ukraine's economy], TOV "Kondor", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2018 р.